

TAALHANDELING EN VOORONDERSTELLING

Uittreksel uit 'n artikel in: VAN JAARSVELD, G.J. (Red.). 1982. Wat sê jy? Studies oor taalhandelinge in Afrikaans. Johannesburg, McGraw-Hill. Prys: R24, 95.

Volgens die gangbare opvatting kan gesê word dat vooronderstellings te doen het met gedeelde kennis — kennis wat spreker en hoorder gemeenskaplik het ten tye van 'n uiting.

Die maak van 'n uiting beteken om 'n daad, 'n taaldaad te verrig. 'n Taaldaad word verdeel in onderafdelings van *lokusie* (dit in die taal wat fonetiek, fonologie en sintaksis insluit) *peroluksie* (die newe-effek of resultaat) van die uiting) en *illokusie* wat die gedeelte van die spraakhandeling benoem waarin die spreker sy voorneme om 'n sekere handeling uit te voer oordra. Dit word in die volgende wyse geïllustreer:

- (1) Ek *belowe* jou ek sal jou help
- (2) Ek *verklaar* die wapen is leeg
- (3) Ek *beveel* jou maak toe die deur
- (4) Ek *waarsku* jou die berg is steil.

Die gekursiveerde woorde in (1)-(4) dra die spreker se eintlike bedoeling en die betrokke werkwoorde staan as *performatiewe* bekend.

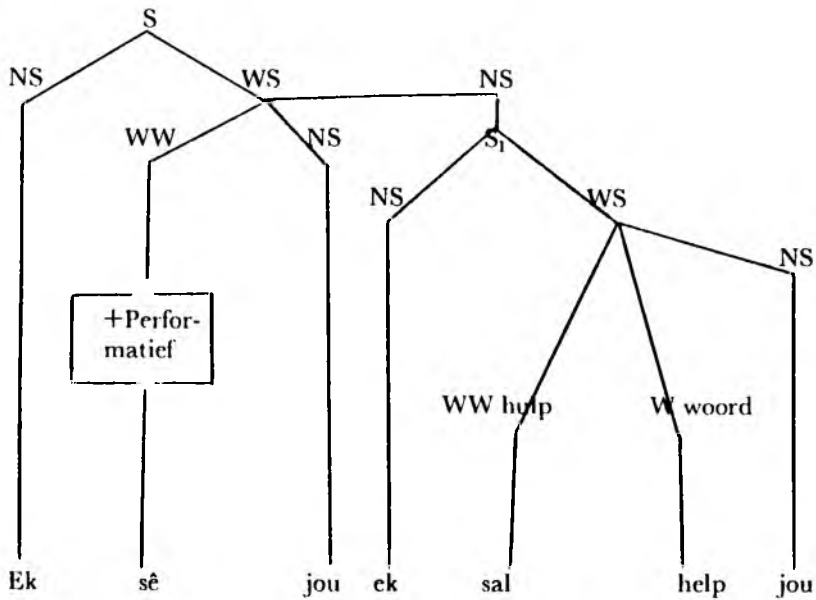
Daar word geredeneer dat in elke gespreksituasie elke uiting so 'n performatief bevat, dikwels onderliggend. Dit beteken dat 'n uiting soos

- (5) Ek sal jou help

eintlik die oppervlakstruktuur is van

- (6) Ek sê jou ek sal jou help.

Skematies kan dit soos volg lyk:

Dit beteken dat elke uiting wat soos S₁ lyk, die oppervlakstruktuur sal wees van wat die hele figuur voorstel.

Uitinge soos die hele figuur voorstel, is nie baie volop nie en dit is die basis van sekere kritiek teen die teorie van die performatief. Waarom die uiting, met performatief en al, nie baie volop is nie, is omdat dit eenvoudig só is dat by kommunikasie 'n beginsel van samewerking teenwoordig is wat dit onnodig maak. Dit is egter so dat 'n bedoeling telkens agterhaalbaar is en die krag van 'n uiting gevind kan word in die performatiewe werkwoord wat dikwels nie eers geuit word nie.

Die bedoeling van 'n spreker met wat hy sê, die krag van die uiting, is dikwels indirek teenwoordig en gebonde aan die letterlike betekenis van wat gesê word. Dit is by sulke geleenthede dat die vooronderstellings, die kennis gedeel deur spreker en hoorder in die betrokke situasie, die kommunikasie laat slaag. Om te kenne te gee dat 'n spreker 'n sekere deur toe wil hê, kan hy enigeen van die volgende sinne gebruik:

- (7) Ek wil hê jy moet die deur toemaak.
- (8) Is dit miskien vir jou moontlik om die deur toe te maak?
- (9) Sal jy omgee om die deur toe te maak?
- (10) Dit sal dalk help as jy die deur toemaak.

(11) Sal jy baie omgee as ek jou vra om die deur toe te maak?

Daar is nog meer moontlikhede.

Om die betrokke uitingskrag oor te dra, is die grammatikale vorm van die uiting dus nie noodsaaklik nie; 'n belangrike faktor sal wees die situasie waarin die uiting plaasvind. Identiteit van spreker, hoorder, tyd en plek sal dus hier 'n rol speel. As situasie 'n rol speel, is dit noodsaaklik om indringend na vooronderstellings te kyk. Daar word verskillende tipes vooronderstellings onderskei (Vgl. Bates 1976:20). Die eerste soort wat onderskei word, is die sogenaamde *semantiese vooronderstellings*. Die informasie wat deur 'n uiting verskaf word, kan verdeel word in:

beweerde betekenis
betekenis voortvloeiende uit die uiting
vooronderstelde betekenis.

Dit kan met die volgende sin geïllustreer word:

(12) Al Jan se hoenders is siek.

Die beweerde betekenis is

(13) Jan se hoenders is siek

en die betekenis wat daaruit voortvloei is dus

(14) Jan het hoenders.

Die vooronderstelde betekenis sal dan wees

(15) Jan bestaan.

'n Volgende tipe is die sogenaamde pragmatiese vooronderstelling. Dit maak nie deel uit van die eienskappe van die uiting self nie. Van 'n uiting soos

(16) Tannie, het Tannie kom kuier?

kan afgelei word dat die toegesprokene 'n vroulike volwassene is, die spreker se meerdere. Nog 'n voorbeeld waar informasie oorgedra word wat nie deel van die taalgegewe is nie, word gevind in

(17) Wil jy nammies hê?

Hier is die toegesprokene waarskynlik 'n baie jong kind.

Hierdie soort vooronderstellings is eintlik voorwaardes wat nodig is om 'n uiting geskik te maak vir sy konteks.

Die derde tipe vooronderstelling word moontlik gemaak deur die bestaan van die semantiese en pragmatiese vooronderstellings en die konteks, situasie of diskoers wat daarmee gepaard gaan. Dit is die sogenaamde psigologiese vooronderstellings wat 'n spreker en 'n hoorder in staat stel om te kommunikeer oor sekere informasie wat deel is van hulle wete. Dit gaan dus nie hier oor 'n spesifieke taalitem wat in die uiting teenwoordig is nie, maar 'n wete ('n stukkie gedeelde kennis) wat spreker en hoorder deel.

Ter illustrasie moet 'n situasie geskets word: mense verwag besoek van iemand wat hulle *Anna* noem en bure wat dit hoor en by die gasheer aankom vind dat *Anna* manlik is, sal seker (in verbasing) teenoor mekaar sê:

(18) Dit is 'n man!

Albei bure het psigologies van die veronderstelling uitgegaan wat deur 'n naam opgeroep is — hierdie terrein is waarskynlik 'n bron van meninge misverstand in kommunikasiesituasies.

Wat betref vooronderstellings in saamgestelde sinne, moet daarna gekyk word of die vooronderstellings van ondergeskikte sinne ook die vooronderstellings van die matriksin is. Om die saak te ondersoek, moet gekyk word na 'n voorbeeld soos die volgende:

(19) Piet het opgehou om Sina te beskuldig dat sy haar man slaan.

Hier moet uitgemaak word hoe die vooronderstelling en bewering van (19) in totaal verwant is aan die vooronderstelling en bewering van die werkwoord *ophou* in die hoofsin en werkwoord *beskuldig* in die ondergeskikte sin.

Dit blyk dat die vooronderstellings van die ondergeskikte sinne nie saamsmelt met die vooronderstellings of die bewerings van hoër sinsdele nie. Bewyse vir die bewering word gemaak in die artikel waarvan hierdie uittreksel is. Die kwessie van “stoppers” “gapings” en “filters” sluit hierby aan en kan in die betrokke literatuur nagegaan word — dit word hier doelbewus weens die gebrek aan spasie nie verder nagegaan nie.

BIBLIOGRAFIE

- AUSTIN, J.C. 1972. Performative-constative. *In*: Searle 1972.
BATES, E. 1976. Language and context. The acquisition of pragmatics. Academic Press.
BOGAARTS-DE GLAS, Y. 1981. Discourse analyse en de Communi-

- catiewe Syllabus. Levende Talen. Nr. 359. Februarie.
- COLE, P. en J.L. MORGAN (*Red.*) 1975. Syntax and semantics 3: Speech acts. Academic Press.
- FILLMORE, C.J. en D.T. LANGENDOEN (*Reds.*) 1971. Studies in Linguistic Semantics. Holt, Rinehart en Winston.
- GAZDAR, G. 1979. Pragmatics: Implicature, presupposition and logical form. Academic Press.
- GRICE, H.P. 1975. Logic and conversation. *In*: P. Cole and J.L. Morgan. 1975.
- KARTUNNEN, L. 1973. Presupposition of Compound Sentences. *In*: Linguistic Inquiry Vol. iv. (2).
- KATZ, J.J. en D.T. LANGENDOEN. 1976. Pragmatics and Presuppositions. *In*: Language. Vol. 52 (1).
- LANGENDOEN, D.T. en H.B. SAVIN. 1971. The projection problem for presuppositions. *In*: Fillmore en Langendoen. 1971.
- LEECH, G. 1975. Semantics. Penguin.
- SADOCK, J.M. 1974. Towards linguistic theory of speech acts. Academic Press.
- SEARLE, J.R. (*Red.*) 1972. The philosophy of language. Oxford University Press.
- URMSON, J.O. en M. SBISA. (*Reds.*). 1976. J.L. Austin: How to do things with words. Oxford University Press.